कृषिजन्य आनुवंशिक स्रोतमा पहुँच तथा लाभको बाँडफाँटसम्बन्धी बहुपक्षीय प्रणाली

चित्रकथा

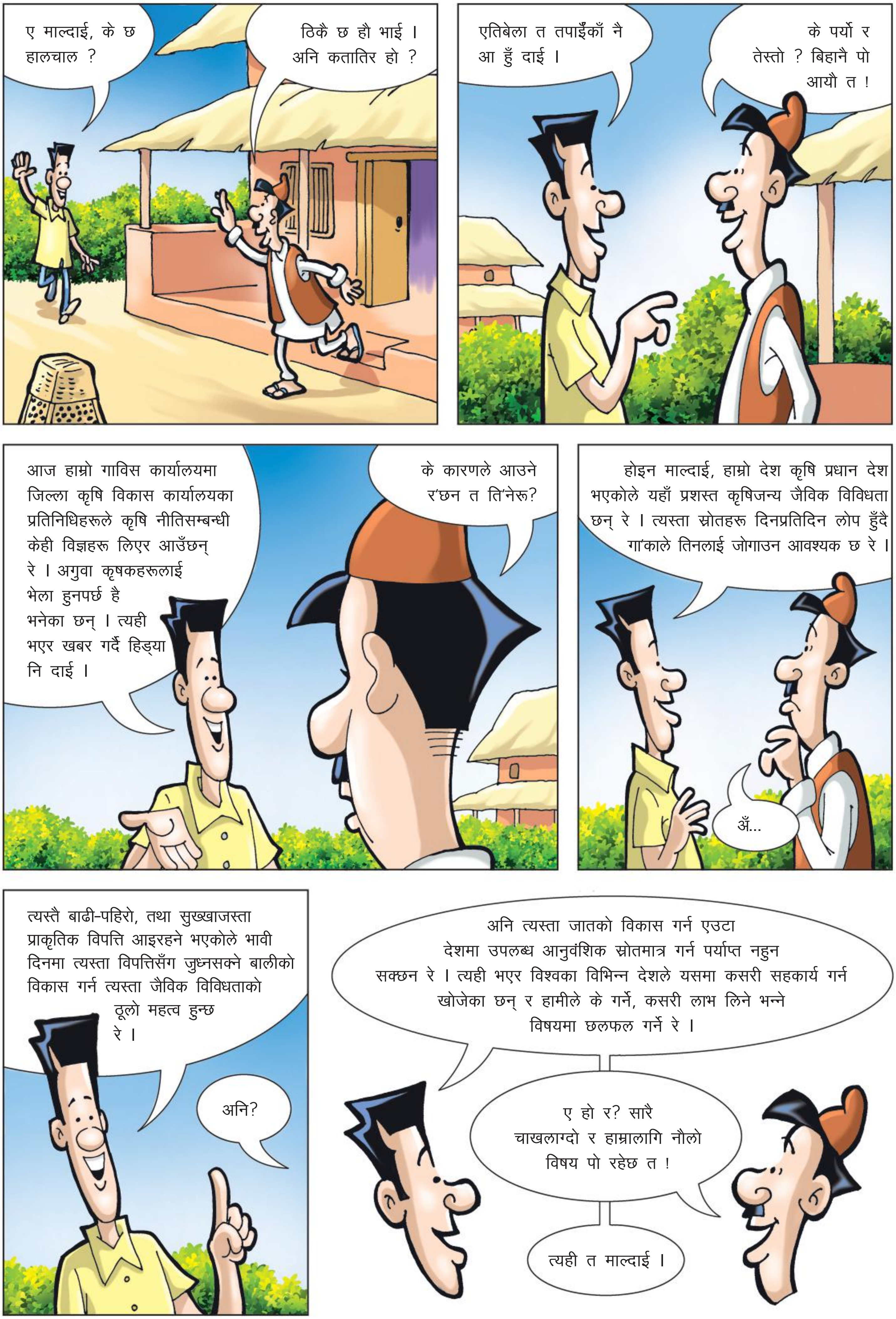

sawtee~comic~final~20161205.indd 1 12/14/16 12:59 PM

sawtee~comic~final~20161205.indd 2 12/14/16 12:59 PM

तपाईँरूलाई कृषिजन्य आनुवंशिक स्रोतको विषयमा त थाहा होला नि है न !?
आनुवंशिक स्रोतको विषयमा त था' थियो । अब यो कृषिजन्य आनुवंशिक स्रोत भनेपछि कृषिबालीका आनुवंशिक स्रोतहरू होला नि !
हो ठिक भन्नुभयो । कृषिबालीका जातहरूको आनुवंशिक स्रोतलाई हामी कृषिजन्य आनुवंशिक स्रोत भन्ने गर्छौं । यसमा कृषिबालीका तपाईँहरूले संरक्षण गर्दै आएका रैथाने जातका बीउविजन पनि पर्दछन् ।
तर त्यस्ता रैथाने जातका बीउविजनहरू अहिले गाँउघरबाट हराउँदै गएका छन् । आउने दिनको आवश्यकता अनुसारको जात विकास गर्न त्यस्ता स्रोतहरू संरक्षण गर्नु अत्यन्त आवश्यक छ ।
आउने दिनको आवश्यकताअनुसारको जात भनेर म्याडम्ले के भन्न खोज्नु भएको हो, अलि प्रष्ट पार्नु हुन्थ्यो कि?
त्यस्तो बाली भनेको धेरै उब्जनी हुने जात हुन् बैनी !
अनि वर्षा तथा सुख्खाले कम असर गर्ने एवं पौष्टिकतासमेत भएका जात भन्न खोजिएको हो ।
अनि त्यस्तो जातको विकास गर्दा त हाम्रो शरीरलाई चाहिने पौष्टिक तत्व पनि दिने...

...अनि मजस्तो चिनीको रोगीले पनि खान मिल्ने बनाउन मिल्छ होला नि हैन त?
हा हा हा... !
हो मंगलमान दाई । तर त्यसका लागि धेरैवटा जातहरूको विषयमा धेरै अध्ययन गर्नुपर्ने हुन्छ ।
ए हो र? त्यसको मतलब हामीलाई विदेशमा पाइने बालीको जातहरू पनि पो चाहिन्छ कि क्या हो?
हो त ! त्यही भएर त त्यस्ता महत्वपूर्ण आनुवंशिक पदार्थरूको आदान-प्रदानका लागि देशहरूबीच सहकार्य हुनु पर्दछ भनिएको हो नि ।
अनि कसरी सहकार्य हुन्छ त सर?
यसको एउटा माध्यम त एक देशमा पाइने बालीका जातको आनुवंशिक पदार्थ, त्यसको उपयोगसम्बन्धी विभिन्न खालका परम्परागत ज्ञान, अभ्यास आदि अर्को देशका व्यक्ति तथा संस्थाहरूले सहजरूपमा पाउने व्यवस्था गरेर हुनसक्छ ।
त्यो कसरी हुनसक्छ त सर?
विभिन्न देशहरूमा पाइने तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा रहेका जीन बैंकहरूमा रहेका आनुवंशिक पदार्थ एक-अर्कालाई उपलब्ध गराएर त्यस्तो सहकार्य बढाउन सकिन्छ ।

तर तेसो भन्दैमा सबै देशले आफनो देशमा पाइने कृषिबालीका जातहरू अर्को देशलाई सहजै देलान त?
हो... अब आयो आज हामीले छलफल गर्न चाहेको गाँठी कुरा । खाद्यान्न भन्ने कुरा त गरीब-धनी सबैका लागि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ नि ! त्यही भएर सबैले एक-अर्कालाई सहयोग गर्नुपर्छ भनिएको हो नि त ।
अनि यसको लागि विश्वस्तरमा कुनै पहल भएको छ कि?
छ नि । कृषि तथा खाद्यसम्बन्धी आनुवंशिक स्रोतबारे अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि जारी भएको छ । यसमा १३५ देशहरू तथा त्यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कतिपय अन्तर्राष्ट्रिय जीन बैंकसमेत सदस्य छन् । यो सन्धिले खाद्य सुरक्षाका लागि अति महत्वपूर्ण बालीका जातहरूको आनुवंशिक स्रोतको आदान-प्रदानलाई सहज बनाउन केही संस्थागत प्रयास गरेको छ ।
कस्तो संस्थागत प्रयास गरेको छ त?
कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षाका लागि अति आवश्यक देखिएका ३५ खालका खाद्यबाली तथा २९ खालका घाँसेबालीका आनुवंशिक स्रोतहरूमा पहुँचका लागि बहुपक्षीय प्रणालीको व्यवस्था गरेको छ ।
यो बहुपक्षीय प्रणाली भनेको चाहिँ के हो सर?
सन्धिको अनुच्छेद १ मा ती ३५ खालका खाद्यबाली तथा २९ खालका घाँसेबालीको सूची समावेश गरिएको छ । यो प्रणाली उक्त सूचीमा समावेश बालीका आनुवंशिक स्रोतमा के - कसरी पहुँच दिने भन्ने विषयमा केन्द्रित छ ।

sawtee~comic~final~20161205.indd 6 12/14/16 12:59 PM

त्यो कस्तो सम्झौता हो?
यो चाहिँ पहुँच दिने र लिने पक्षबीचको सम्झौता हो । यसमा पहुँच लिने र दिनेको दायित्व उल्लेख गरिएको हुन्छ ।
पहुँच लिनेको त दायित्व होला । तर दिनेको पनि दायित्व हुन्छ र?
हुन्छ नि । जस्तै, पहुँच चाहनेलाई ज्यादै न्यूनतम शुल्कमा त्यस्तो पदार्थ उपलब्ध गराउने; पदार्थसँगै पदार्थको पासपोर्ट डाटालगायत त्यसको उपयोगसँग सम्बन्धित सबै जानकारी उपलब्ध गराउने आदि ।
अनि पदार्थ प्राप्त गर्नेको दायित्वचाहिँ कस्तो हो नि?
पदार्थ प्राप्त गर्नेले सो पदार्थलाई अनुसन्धान र प्रजननको कार्यबाहेक अन्य काममा प्रयोग गर्न पाइन्न । यदि आफूले पहुँच लिएको पदार्थ अरूलाई दिने हो भने उही खालको सम्झौता गरेरमात्र दिनुपर्दछ । अचेल त यो बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकारको विषयमा पनि निकै हल्ली-खल्ली छ नि !
हो त !
हो । पहुँच लिइएको पदार्थमा कुनै नयाँ र स्पष्ट गुणको विकास नगरी बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकार दावी गर्न मिल्दैन । तर पहुँचपश्चात त्यस्तो नयाँ पदार्थको व्यवसायिक उपयोग गर्ने नै हो भने प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक बाँडफाँट बहुपक्षीय प्रणालीमार्फत बाँडफाँट गर्नुपर्ने हुन्छ ।
कस्तो खालको बाँडफाँट हो यो समन्यायिक भनेको? कि यो पनि पहुँच दिने संस्थालाई नाफाबाट प्राप्त रकमको निश्चित प्रतिशत दिने हो कि ? त्यो प्रतिशत कसरी निर्क्योल गर्ने ? झण्झट नै पो रहेछ त !

sawtee~comic~final~20161205.indd 8 12/14/16 12:59 PM

अवश्य । तर याद गर्नु होला यसका लागि परियोजना प्रस्तावसहितको आवदेन दिनुपर्दछ । प्रस्तावको निश्चित मापदण्डबाट मूल्यांकन गरी उपयुक्त ठानिएको परियोजनाले मात्र सो कोषबाट रकम पाउँछ ।
तर खोई कहिल्यै यो बारेमा हामीले जानकारी पाएकै थिएनौँ त?
कोषले निश्चित समयमा प्रस्ताव आह्वान गरेर सूचना जारी गर्दछ । यो सूचना उसको वेबसाइटमा राख्छ । अनि यसको बारेमा हस्ताक्षर गर्ने देशको सम्बन्धित निकायमा जानकारी गराउँदछ । हाम्रो देशको सन्दर्भमा यसको जानकारी कृषि विकास मन्त्रालयमा आउने गर्दछ ।
भनेपछि अब यो कोषबाट आर्थिक स्रोत प्राप्त गर्न के गर्नुपर्छ, कहिले प्रस्ताव बनाउनु पर्छ, भन्ने कुरामा त सरकारको सहयोग चाहिने पो रहेछ त ।
हो त भन्या । नत्र त हामीजस्ता गाउँघरमा खेतीखोला गरिबस्नेले कसरी थाहा पाउनु त !
हो त नि । अनि गैरमौद्रिक लाभ चाहिँ कसरी पाइन्छ त । यस विषयमा सम्झौतामा के लेख्नु पर्दछ सर?
पहुँच लिने पक्षले विकास गरेको जात बहुपक्षीय प्रणालीमा समावेश गर्न सक्दछन् । त्यसो गरेमा अन्य पक्षले उक्त पदार्थ पनि सहज पहुँच पाउने भए । यो नै गैरमौद्रिक लाभको एउटा उदाहरण हो ।

sawtee~comic~final~20161205.indd 10 12/14/16 12:59 PM

sawtee~comic~final~20161205.indd 11 12/14/16 12:59 PM

समाप्त ।

sawtee~comic~final~20161205.indd 12 12/14/16 12:59 PM

थप जानकारी तथा प्रतिक्रियाका लागि

साउथ (South Asia Watch on Trade, Economics and Environment -SAWTEE)
पो.ब.नं.: १९३६६, टुकुचा मार्ग, काठमाडौं
फोनः ४४२४३६०, ४४४४४३८
फ्याक्सः ४४४४५७०
इमेलः sawtee@sawtee.org
वेबः www.sawtee.org

एफएनआई (Fridtjof Nansen Institute-FNI)
पो.ब.नं.: ३२६, १३२६ लाइसाकर, नर्वे
फोनः (+४७) ६७१११९००
इमेलः post@fni.no
वेबः www.fni.no

साउथ एसिया वाच अन ट्रेड, इकोनोमिक्स एण्ड एन्भायरोन्मेन्ट (सावती) को स्थापना सन् १९९४ मा दक्षिण एसियाका गैरसरकारी संस्थाहरूको संयुक्त प्रयासबाट भएको हो । दक्षिण एसियाका ११ संस्था सदस्य रहेको सावती उदारीकरण, विश्वव्यापीकरण र विश्व व्यापार संगठनसम्बन्धी विषयवस्तुमा अनुसन्धान र सम्बन्धित सरोकारवालाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय सञ्जालको रूपमा कार्यरत छ । त्यस्तै गैरसरकारी संस्थाका रूपमा सन् १९९९ मा नेपालमा दर्ता भई सावतीले राष्ट्रिय र स्थानीय स्तरमा विभिन्न परियोजना र कार्यक्रमहरु पनि संचालन गर्दै आएको छ ।

फ्रिदोफ नानसीन इन्स्टिच्युट (एफएनआई) पर्यावरण, उर्जा तथा स्रोत व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय राजनीतिका विषयमा अध्ययन-अनुसन्धान गर्ने एक संस्था हो । नर्वेस्थित यस संस्थाले पर्यावरणका सन्दर्भमा विश्वव्यापी कानूनी एवं शासकीय व्यवस्था, जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधता तथा आनुवंशिक स्रोतलगायत सातवटा विभिन्न क्षेत्रमा कार्य गर्दै आएको छ । यसले नर्वेलगायत विश्वका विभिन्न देशमा मूलतः प्राज्ञिक अध्ययन-अनुसन्धानको कार्य गर्दै आएको छ । यस संस्थाले राजनीतिशास्त्र र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको क्षेत्रमा आफ्नो कार्यलाई मुख्यरूपमा केन्द्रित गर्ने गरेको छ ।

यो चित्रकथा सावतीका वरिष्ठ कार्यक्रम अधिकृत प्रकाश घिमिरेले तयार गर्नुभएको हो । यस चित्रकथाको विषयवस्तुमा सुझावहरू प्रदान गर्नुभएकोमा डा. कमलेश अधिकारीलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

कपिराइटः सावती, २०७३, कलाः अविन श्रेष्ठ, मुद्रकः जगदम्बा प्रेस, ललितपुर ।

यो चित्रकथा सावती र एफएनआईको सहकार्यमा संचालित परियोजना International Objectives for Adaptation, Access and Benefit Sharing: Effects on the Management of Plant Genetic Resources in India and Nepal अन्तर्गत तयार पारिएको हो । यसमा प्रकाशित विचार तथा मान्यताहरू सावती र एफएनआईका नहुन पनि सक्छन् ।